

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ США У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті розкрито особливості професійно-педагогічної підготовки викладача вищої школи США в системі підвищення кваліфікації. Проаналізовано форми підвищення кваліфікації й удосконалення професійно-педагогічної майстерності викладачів вищої школи США.

Ключові слова: *підготовка викладача, професійно-педагогічна підготовка викладача вищої школи США, система підвищення кваліфікації.*

В статье раскрыты особенности профессионально-педагогической подготовки преподавателя высшей школы США в системе повышения квалификации. Проанализированы формы повышения квалификации и совершенствования профессионально-педагогического мастерства преподавателей высшей школы США.

Ключевые слова: *подготовка преподавателя, профессионально-педагогическая подготовка преподавателя высшей школы США, система повышения квалификации.*

The article exposed the vocational teacher training teacher of high school in the U.S. system of training. Analyzed forms of performance and professional and pedagogical skills of teachers of high school U.S.

Key words: *training teacher, vocational teacher training teacher of high school U.S. system of training.*

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта, перебуваючи в процесі безперервного вдосконалення, вимагає нового педагогічного мислення для задоволення потреб суспільства в інтелектуально розвинених, всебічно освічених і відповідальних фахівцях, здатних конструктивно і творчо працювати в нових соціально-економічних умовах.

Викладач стає не стільки носієм наукової інформації, скільки організатором пізнавальної діяльності студентів, їх самостійної роботи, наукової творчості. Все це робить неможливим обмеження освіти за певним віком або рівнем. Тільки безперервна освіта впродовж усього життя може адекватно й оперативно реагувати на всі зміни демографічних, соціальних, психофізіологічних параметрів людини. У цьому зв'язку в системі вищої освіти виникає нагальна необхідність в організації безперервної підготовки викладачів вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному осмисленню проблеми безперервної освіти дорослих присвячено ряд досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів (К. Ебла, Н. Лавриченко, В. Маккінчі, Л. Пуховської, Р. Селдіна та ін.), де чітко прослідковується думка про те, що система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів розглядається як автономна й найбільш гнучка підсистема загальної системи безперервної освіти, у нашому випадку безперервної професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі підготовки професійно-педагогічних кадрів вищої школи США підвищення кваліфікації є важливим компонентним складовим цієї структури.

Багато дослідників, говорячи про розробку змісту програм підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ, відзначають необхідність аналізу тих проблем і труднощів, які виникають не лише в молодих викладачів, а й у тих, хто повернувся до викладацької роботи після тривалої перерви. Обговорюючи питання вдосконалення викладання, більшість педагогів звертають увагу на той факт, що до сьогодні не отримано остаточної відповіді на питання про складові поняття "ефективне викладання". Безумовно, дослідження цього питання проводяться провідними педагогами США й не можна не брати до уваги сотні статей і монографій із цього питання. Основні компоненти поняття "ефективне викладання", на думку Р. Селдіна, загальновизнані – це глибоке знання предмета, чітка презентація матеріалу, активне залучення студентів у навчальний процес, мотивація їх пізнавальної активності тощо [8].

К. Ебл і В. Маккічі, американські педагоги, автори численних публікацій з питань професіоналізму викладача ВНЗ, вважають, що розвиток професіоналізму викладача припускає "розширення й поглиблення його знань у галузі теорії навчання, вдосконалення професійно значимих умінь і навичок, становлення професійної свідомості й педагогічної спрямованості його особистості, усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення" [7]. Саме тому у ВНЗ США особлива увага приділяється регулярному підвищенню кваліфікації й перепідготовці на основі індивідуальних планів навчання кожного викладача.

У системі підвищення кваліфікації викладачів вищої школи США поширився рух "Розвиток професорсько-викладацького складу" (Faculty Development Programs). В основі цього руху – об'єктивні причини: недоліки в традиційному викладанні, зокрема, відсутність у викладачів формальної підготовки в галузі методики викладання, несформованість професійно-комунікативної компетенції, а також розширення й зміна потреб студентського контингенту. Діяльністю щодо підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ займаються в США сотні коледжів і університетів. Ця робота проводиться на добровільній основі й може включати організацію семінарів або призначення викладачів для керівництва молодшим або новим викладацьким складом.

Із цією метою у ВНЗ почали створюватися спеціальні установи або підрозділи. Як правило, у вишах США в таких підрозділах працювали один-два викладачі і близько двадцяти або більше фахівців з різних галузей знань, які давали консультації стосовно методики викладання певних дисциплін, питань

педагогіки, психології тощо. У розпорядженні викладачів-консультантів також були автоматизовані служби для підведення підсумків тестування, аудіовізуальні засоби. Щорічно стали проводитися конференції з питань удосконалення університетської освіти, завдяки яким викладачі мали можливість підвищити свою кваліфікацію.

Аналіз американської програми "Розвиток професорсько-викладацького складу" дозволяє виокремити деякі її переваги, зокрема забезпечення інформаційними джерелами (найбільш відомою інформаційною мережею країни є створений у 1966 році Інформаційний центр з досліджень у сфері освіти (Educational Research Information Center (ERIC)), який фінансується Міністерством освіти США); публікація довідників та іншої літератури; організація курсів, семінарів, педагогічних майстерень (workshops), консультацій з викладачами й адміністрацією ВНЗ; проведення наукових досліджень у галузі навчання, оцінки діяльності викладачів і знань студентів; розробка навчальних планів і програм, а також створення фондів для субсидування інновацій.

Базою для підвищення кваліфікації викладачів у США є не тільки університети й коледжі, але й фірми, професійні асоціації, різноманітні курси з регулярної перепідготовки викладачів, державні установи й організації та ін.

Серед різноманітних форм підвищення кваліфікації викладачів слід виокремити курси, зокрема денні й вечірні, очні й заочні, довгочасні й короткочасні, суботні й недільні, з відривом і без відриву від основної роботи, літні й міжсеместрові тощо.

Різні програми підвищення кваліфікації включають аспекти, пов'язані з освітою дорослих. Зміст програм підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ у США був і залишається предметом багатьох досліджень і дискусій. Учені висувають певні вимоги до змісту таких програм. Так, К. Ебл, В. Маккінчі й П. Селдін [7; 8] запропонували узагальнений перелік тем, які повинні бути розглянуті й реалізовані в рамках таких програм. На їхню думку, необхідно:

1. Розширити перелік професійно значущих умінь і навичок, необхідних викладачеві для організації навчального процесу з різним контингентом студентів, що включають використання методів і форм навчання, телекомунікаційних і комп'ютерних технологій.

2. Формувати вміння викладача налагоджувати міжособистісні стосунки зі студентами, адже успішному педагогічному спілкуванню сприяють емпатійні процеси, тому що для більшості студентів співпереживання викладача і його зацікавленість в успіхах студентів дуже важливі.

3. Розширити знання викладача з питань вікової й педагогічної психології, навчити його глибоко аналізувати особистісну сутність студентів, установлювати їх індивідуальну своєрідність та адаптувати свою викладацьку методику до досвіду молодих людей, їх інтересів і мотивації.

4. Допомогти викладачеві усвідомити, наскільки організаційна структура того чи іншого курсу сприяє або перешкоджає засвоєнню матеріалу, навчити його застосовувати особистісно зорієнтований підхід до кожного

студента, адже успішне професійно-комунікативне спілкування є одним із компонентів ефективного викладання.

5. Розвивати регулюючу функцію самосвідомості викладача, основним способом здійснення якої є педагогічна рефлексія, а за допомогою рефлексії самосвідомість регулює самоорганізацію, пристосування, корекцію, мобілізацію власної поведінки, вчинків, спілкування.

6. Допомогти викладачеві знайти внутрішнє задоволення від своєї роботи, зміцнити мотиваційно-стимулюючу базу його діяльності.

7. Підтримувати у викладача бажання спілкуватися з колегами, обговорюючи проблеми навчання студентів, вчитися у них, критично осмислювати свій і чужий педагогічний досвід.

8. Дати можливість викладачеві здійснювати зворотний зв'язок у процесі викладання, що може бути реалізований у вигляді аналізу рейтингової оцінки студентів, відеозапису занять або звітів про їх відвідування.

Проаналізовані нами програми з удосконалення професійно-педагогічної культури й майстерності викладачів ВНЗ мають комплексний характері, включають багато аспектів їх діяльності.

Проте, незважаючи на очевидний інтерес американського суспільства в цілому й академічного співтовариства зокрема до проблем підвищення професійно-педагогічної майстерності викладачів ВНЗ і до якості навчального процесу у вищій школі, багато американських педагогів виокремлюють ряд факторів, що перешкоджають успішній реалізації таких програм.

По-перше, серед американських викладачів дотепер існує переконання, що для успішного викладання досить мати гарну предметну підготовку й бажання кваліфіковано передати студентам навчальну інформацію.

По-друге, багато викладачів не визнають необхідності будь-яких змін або вдосконалень у своїй роботі. Вони впевнені у своєму професіоналізмі й не вважають за потрібне вносити будь-які корективи в процес викладання або брати участь у програмах розвитку професорсько-викладацьких кадрів. Так Р.Блекберн, провівши опитування 300 викладачів, з'ясував, що 92% із них упевнені в тому, що якість їх викладання перевищує середній рівень.

По-третє, іноді зміст програм підвищення професорсько-викладацької майстерності не відповідає запитам окремих викладачів, у рамках цих програм вони не знаходять відповіді на конкретні питання.

По-четверте, мотивація деяких викладачів до участі в програмах розвитку ще достатньо низька.

Проаналізувавши десятки програм підвищення кваліфікації, К. Ебл і В.Маккічі зробили висновок про те, що існує ряд характеристик, властивих успішним програмам удосконалення професійно-педагогічної майстерності викладачів. Серед основних вимог до програм автори виділяють наступні:

- розроблені з урахуванням запитів і традицій, що склалися в певному навчальному закладі;
- розраховані на довготривалий ефект і швидкий результат;
- структурно й змістовно спрямовані на те, аби привернути увагу якнайбільшої кількості слухачів;

– підтримуються адміністрацією і ця підтримка, як правило, привселюдно озвучена;

– консультантами для роботи в таких програмах є найкращі професорсько-викладацькі кадри, найчастіше – володарі звання "Викладач року";

– учасники програми залучаються до обговорення всіх аспектів діяльності викладача, при цьому використовуються різноманітні механізми забезпечення зворотного зв'язку – анкетування студентів і колег тощо;

– викладачам надається можливість заявити про свої індивідуальні досягнення з удосконалення власної педагогічної майстерності.

Найпоширенішими в американській науковій літературі є наступні форми підвищення кваліфікації й удосконалення професійно-педагогічної майстерності викладачів вищої школи США:

1. *Орієнтаційні конференції* для молодих викладачів (The New Faculty Orientation Program). Як правило, заняття з новими викладачами проводяться перед початком навчального року або перед початком кожного семестру. У процесі роботи нові викладачі знайомляться з особливостями роботи ВНЗ, складають уявлення про його освітні традиції тощо. Крім того, розглядаються й специфічні проблеми, наприклад, особливості академічного консультування, написання навчальних програм з курсів, оцінка діяльності викладачів, методичні питання тощо.

2. *Семінари* із загальнотеоретичних питань педагогіки вищої школи, психології освіти дорослих, традиційних та інноваційних методів викладання, ознайомлення з педагогічною літературою й результатами досліджень проблем вищої школи.

3. Заняття, що поєднують у собі елементи теорії й практики, так звані *майстерні (workshops)*. Представлена форма організації занять для викладачів у США є надзвичайно популярною й ефективною. Тематика майстерень може бути найрізноманітнішою: професійні вміння й навички, нове в методиці проведення лекцій, методи організації структурованої дискусії, інтелектуальний розвиток студентів тощо.

4. *Консультації* із проблем викладання. Вони проводяться педагогами, психологами й соціологами й носять індивідуалізований характер. Зазвичай, перед початком серії консультацій проводиться аналіз результатів анкетування студентів для виявлення "слабких" місць у роботі того або іншого викладача. Увесь процес консультування надалі спрямовується на усунення недоліків.

5. *"Круглі столи" і дискусії* зі специфічних проблем навчання й навчання студентів ("*teaching circles*") є інтерактивною формою вдосконалення професійно-педагогічної майстерності викладачів і аспірантів. Одночасно вирішується й проблема так званої "педагогічної самотності" (pedagogical solitude), адже викладачі отримують можливість обговорити зі своїми колегами й майбутніми викладачами актуальні проблеми викладання, поділитися накопиченим педагогічним досвідом і скорегувати свою подальшу діяльність.

6. *Взаємовідвідування з наступним аналізом відвіданих занять (reciprocal visits & observations)*. Ця інноваційна програма є частиною великої програми

"Обмін педагогічним досвідом" (Peer Collaboration & Peer Review), ініційованою Американською асоціацією вищої освіти на початку 90-х років. Донедавна основною метою відвідування занять викладачів була оцінка їх викладацької роботи з метою подальшого вирішення питання про підвищення або одержання безстрокового контракту (tenure).

У процесі відвідування занять, і головне, у ході наступних обговорень підвищується рівень теоретичної й психолого-педагогічної підготовки викладача:

- відбувається збагачення новими педагогічними технологіями, формами й методами навчання;

- удосконалюються вміння молодого викладача спостерігати й аналізувати педагогічні явища;

- створюються умови для розвитку педагогічної рефлексії й самооцінки.

Альтернативою відвідуванню занять може слугувати відеозапис уроків, який згодом можна буде використати як ілюстративний матеріал у процесі обговорення відвіданого заняття.

7. *Організація наставництва (mentoring)*. Останнім часом наставництво набуває значного поширення в практиці вищої школи США як одна із форм підвищення кваліфікації молодих викладачів.

Як правило, наставництво здійснюється індивідуалізовано й стосується не тільки вдосконалення методичної грамотності молодих викладачів, але й питань дослідницької роботи й розширення бази теоретичних знань, особливо в тих випадках, якщо молоді викладачі беруть участь у міждисциплінарних програмах своїх відділень. Тому необхідно зазначити, що моніторинг здійснюється на добровільній основі і учасники цього процесу зазвичай одержують гранти. Так, у Стенфордському університеті грант становить 500 доларів як для викладача-наставника, так і для його підопічного.

8. *Складання викладацького досьє (portfolio)*. В останні десятиліття все більша кількість американських вишів включається в роботу зі складання досьє (портфелів).

Викладацьке досьє, як правило, включає таку документацію:

1. Матеріали, що засвідчують успіхи студентів у вивченні курсу (результати проміжних і підсумкових тестів, екзаменаційних робіт).

2. Матеріали, представлені викладачем (навчальні плани й програми, тексти лекцій, опис методик, дидактичні матеріали).

3. Матеріали, представлені студентами й колегами (результати опитувань студентів, випускників і колег по роботі).

Крім того, кожному викладачеві пропонується зробити звіт, що включає інформацію з 4 розділів:

- 1) удосконалення методики викладання для досягнення "ефективного викладання";

- 2) робота в комісіях і комітетах;

- 3) професійне зростання;

- 4) професійна діяльність.

Оцінюють досьє декан і два викладачі відділення.

Багато американських дослідників вважають, що процес створення й моніторинг матеріалів для досьє дозволяє оцінити не тільки діяльність викладача, але й сприяє самоаналізу й самооцінці власної діяльності.

9. *Організація так званих "літніх шкіл (summer schools) та "інститутів" з питань вузівського викладання (institute on college teaching)".*

Заняття із проблем викладання у ВНЗ переважно проводяться під час канікул у рамках так званих "літніх шкіл" і є мікроциклами, які тривають одна або два тижні і призначені для викладачів та аспірантів. Виконання програми всіх мікроциклів (в університеті Нью Хемпшира, наприклад, їх сім і загальна кількість годин, що приділяється на психолого-педагогічні дисципліни, становить 168 годин або 12 залікових одиниць) дозволяє учасникам програми одержати спеціальний сертифікат (Certificate in College Teaching). Зміст курсів, запропонованих у сертифікаційних програмах, свідчить про різноманітність обговорюваних тем:

- загальні питання методики (індивідуальні стилі викладання, методи, індивідуальні особливості студентів і різні стилі навчання, основи наукових досліджень);

- навчання з використанням письмових робіт (огляд методик використання письмових робіт для інтенсифікації процесу навчання й навчання, складання й апробування письмових завдань);

- пізнання, навчання й вивчення (аналіз сучасних когнітивних теорій і сучасне застосування їх у викладанні, когнітивні вміння і їх реалізація в навчальному процесі);

- загальні питання професійної діяльності викладачів (проблеми вищої школи країни й шляхи її реформування, різновиди американських вищих навчальних закладів, їх мета й завдання, академічна етика в умовах сучасної вищої школи);

- студенти коледжів і університетів (аналіз університетської студентської культури й результати наукових досліджень у цій галузі, права й обов'язки студентів);

- нові технології в навчанні (роль нових технологій у навчанні, аналіз ефективності застосування телекомунікаційних і комп'ютерних технологій у навчанні);

- науково-дослідна робота у ВНЗ (методи аналізу й самоаналізу діяльності викладача, методика організації й проведення досліджень у сфері педагогіки й методики).

10. Загальнонаціональні, регіональні, міжвузівські й внутрішньовузівські конференції з питань удосконалення викладання у вищій школі для різних категорій працівників: адміністраторів, старшого професорсько-викладацького складу викладачів, асистентів викладачів та ін.

Загальнонаціональними центрами, що координують роботу педагогічної громадськості США з підготовки й підвищення кваліфікації викладачів, є Американська асоціація вищої освіти (American Association of Higher Education), Асоціація американських коледжів і університетів (Association of American Colleges & Universities), Рада аспірантських шкіл (Council of Graduate

Schools) та низка інших професійних організацій. Саме зусиллями цих координаційних центрів були створені й успішно реалізуються різноманітні програми професійно-педагогічної підготовки викладачів.

Висновки. Отже, на сьогодні у сфері освіти США відбуваються глибокі зміни, поновлюються всі ланки системи освіти, включаючи й вищу школу. У зв'язку з переходом до системи безперервної освіти кардинально змінюються вимоги до викладача вищої школи, до змісту, форм і методів його підготовки й перепідготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Костина Н. И. Профессионально-педагогическая подготовка преподавателя высшей школы США : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / Н. И. Костина. – Белгород, 2000. – 199 с.
2. Красовицький М. Деякі риси системи освіти США і Канади / М.Красовицький // Історія в школі. – 2002. – № 4. – С. 69-72.
3. Нянь Кай Лю. Академічний рейтинг університетів світу / Нянь Кай Лю, Ін Чей // Вища школа. – 2006. – № 5-6. – С. 67-77.
4. Романовський О. О. Хроніка вищої освіти США (на прикладі діяльності державних і недержавних закладів) / О. О. Романовський – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1997. – 78 с.
5. Степаненко С. Система вищої освіти у США: фінансування і технологія / С. Степаненко // Вища школа. – 2001. – № 6. – С. 71-87.
6. Duderstadt J. Preparing future faculty for future universities / J.Duderstadt // Liberal Education. – 2001. – V. 87. – № 2. – P. 24-31.
7. Eble K. E. Improving Undergraduate Education Through Faculty Development / K. E. Eble, W. J. McKeachie. – San Francisco : Jossey-Bass, 1986.
8. Seldin P. Successful Use of Teaching Portfolios / P. Seldin. – Bolton M.A. : Anker
9. The Preparing Future Faculty Program [Electronic resource]. – Brochure, 2004. – Available from: www.preparing_faculty.org/Brochure.pdf.

Дата надходження до редакції: 16.11.2012 р.